
К. О. Закоморна, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державного будівництва
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Про деякі особливості ціннісної складової конституційного розвитку постсоціалістичних країн

Обґрунтовано вплив конституційних цінностей на нормативну природу конституційного розвитку постсоціалістичних країн. Висвітлено стан проблем, з якими зіштовхуються посткомуністичні республіки у ході «деідеологізації» конституційного матеріалу, та запропоновано можливі шляхи їх вирішення. Доведено дієвість конституційного атеїзму як інституціонального механізму, що сприяє розвитку громадянського суспільства та становленню системи конституційного правління.

Ключові слова: конституція, конституціоналізм, конституційний атеїзм, конституційний розвиток, конституційні цінності, посткомуністичні республіки, постсоціалістичні країни.

Сучасні науковці схильні сприймати конституційний розвиток у нормативному та практичному аспектах. Якщо практична сутність конституційного розвитку розкривається через рішення органів конституційного контролю, то його нормативна природа відображена в цінностях, що втілені в конституції і визначають стратегію функціонування інститутів і зміст конституційної ідентичності (культури) [16, р. 43; 20]. Конституційними цінностями виступають різноманітні об'єкти реальної дійснос-

ті, які характеризуються справжньою морально-правовою природою, реалізація й охорона яких гарантується конституцією і які є основою відносин між особистістю, суспільством і державою [2, с. 166–167]. Зокрема, в демократичних державах конституційними цінностями є права людини, ідеологічний та політичний плюралізм, верховенство права, визнання та захист приватної та інших форм власності [4, с. 271].

Проголошення цих об'єктів як конституційних цінностей закономірно, адже вони втілюють такі концентровані суспільні ідеали, що є безумовними для цивілізаційної парадигми суспільства, відбивають історичні та морально-психологічні, світоглядні особливості та традиції народу та визначають зміст і спрямованість не лише конституційно-правового регулювання, а й усієї національної системи права загалом [3, с. 123, 128]. Конституційні цінності, які відображають філософію розвитку держави та суспільства, є невід'ємною частиною розуміння природи конституційного розвитку, адже їх вибір впливатиме на зміст зрушень у конституційному полі [20].

Ураховуючи значущість проблематики, конституційні цінності стали об'єктом досліджень українських і зарубіжних вчених (Ю. Г. Барабаша, М. С. Бондаря, Ф. В. Веніславського, М. В. Вітрук, О. Г. Кушніренко, В. П. Колісника, У. Проїсса, В. В. Речицького, Ю. М. Тодики, Р. Уїтц, К. Хессе, А. Шайо та ін.). Разом з тим поки що остаточно не осмислена специфіка трансформації конституційного регулювання об'єктів, які визнані в посткомуністичних суспільствах головними суспільними взірцями. Зважаючи на це, метою статті є висвітлення деяких особливостей вибору конституційних ідеалів у постсоціалістичних країнах, які найбільш повно відображають ціннісну складову конституційного розвитку зазначених держав.

Світові процеси демократизації й глобалізації конституційного права яскраво демонструють загальноновизнані і новаторські підходи до конституційно-правової регламентації соціальних досягнень людства. Конституція повинна відображати як універсальні цінності, що формуються у процесі інтеграції країни у світове співтовариство, так і культурні особливості народу або нації, що визначають їхню ідентичність у світовій культурі [3,

с. 122]. У той же час задля підтримки самоорганізації детермінант конституційного розвитку будь-який Основний Закон повинен містити нейтральні цінності, які будуть спільними для нації на різних історичних етапах. Державна неупередженість не надає будь-яких преференцій, бо встановлює універсальні, вигідні для всіх правила поведінки, гарантує соціальну злагоду та зміцнює довіру до діяльності держави [19, р. 2410].

Водночас, пам'ятаючи тезу про право як гарантований мінімум моральності, науковці зауважують, що правова норма в соціальному контексті не може бути етично нейтральною. Адже таким чином виявляється її ціннісний зміст, який проявляється при формулюванні, тлумаченні й застосуванні правової норми. Даний аксіологічний аспект визначає й ефективність правової норми з точки зору досягнення соціально значимих цілей. Особливо гостро питання про нейтральність правових норм стоїть в умовах демократичного транзиту. Перед суспільством постає дилема: чи повинно право залишатися відстороненим щодо змін соціальних структур, обмежуватися нормативною фіксацією перетворень або, навпаки, виступати імпульсом реформ [10, с. 25, 30].

Найбільш важливими питаннями, які визначають вектор трансформацій перехідного суспільства, є ступінь ідеологічного, світоглядного й економічного плюралізму. Ці складові розвитку державності яскраво демонструють протилежність напрямів руху двох світових порядків — соціалістичного та ліберально-демократичного. Тому сьогодні вони можуть розглядатися як суттєві індикатори глибини конституційних трансформацій у постсоціалістичних країнах. Вознесення цих об'єктів у ранг конституційних цінностей здатне як зміцнити нормативний вплив Основного Закону, так і перетворити його на фіктивний. Як справедливо підсумовує Ю. Г. Барабаш, заборона на монополізацію суспільної свідомості певною ідеологією є одним із проявів ліберального мислення, пов'язаного з таким явищем, як демократія [11, с. 73]. Тільки відсутність в Основному Законі будь-яких релігійних і світоглядних ідеалів утворює простір для протиборства різних суспільних сил, котрий, у свою чергу, обумовлює можливість подальшого історичного розвитку [15, с. 86–87].

Для соціалістичних країн принцип нейтрального ставлення держави до всіх сфер суспільного життя не був характерним, оскільки це середовище тотально контролювалося комуністичною партією. Безумовно, після розпаду комуністичної системи запровадження конституційних засад багатоманітності життєдіяльності суспільства мало стати не просто символічним кроком, а насамперед актом визнання ліберально-демократичної моделі конституційного правління. Тому не випадково перші заходи в цьому напрямі стосувалися скасування конституційних норм, які проголошували провідне становище комуністичної партії. Для прикладу, у Болгарії закони про зміни Конституції від 15.01.1990 р. та 03.04.1990 р. виключили положення про ключову роль Болгарської комуністичної партії. В Україні Указом Президії Верховної Ради (№ 1468-ХІІ від 30.08.1991 р.) на основі ст. 7 Конституції УРСР 1978 р., яка не допускає діяльність політичних партій, що мають на меті насильницьку зміну конституційного ладу, забороняється діяльність Комуністичної партії України. Разом з тим, як відмічають українські науковці, сучасний Основний Закон України, як і інші постсоціалістичні конституції, за ідеологічною спрямованістю не належить до так званого «антисталінського», адже не передбачає заборони ультраправих і ультралівих партій, у тому числі й комуністичної. Винятком із цього списку є Конституція Республіки Польща (ст. 13), яка встановила подібні обмеження задля гарантування демократичного устрою держави [11, с. 53–54].

На зміну конституційним постулатам про монополію комуністичної партії у ранг конституційних цінностей прийшли положення про політичний плюралізм. Водночас так звана «деідеологізація» конституцій постсоціалістичних держав призвела, як це не парадоксально, до зворотного ефекту. Соціалістична система влади, заснована на марксизмі-ленінізмі, монополізувала повноваження щодо інтерпретації історичного коду розвитку суспільства і в умовах світових змін не змогла адекватно відповісти на виклики демократії і передової модернізації. Зважаючи на те, що «політична система радянського типу» являла собою унікальну комбінацію влади й ідеології, зникнення ідеології породило руйнацію влади [13, с. 123].

Отже, після краху комуністичної системи громадяни цих країн узагалі залишилися без будь-якої ідейної програми розвитку суспільства. У зв'язку з чим, за оцінкою науковців, склалася парадоксальна ситуація. З одного боку, зокрема в Україні, на початку 90-х рр. концепція «громадянського суспільства» ідеологічно замінила комунізм, а з другого – і досі розбудова громадянського суспільства відбувається без розуміння суті цього феномену [11, с. 79]. Аналогічний варіант розвитку подій характерний і для багатьох інших пострадянських країн. Зокрема, за свідченням дослідника стану прав людини в Республіці Таджикистан А. Х. Бобоєва, відмова від державної ідеології поки призвела лише до збільшення фактів порушень прав і свобод людини і громадянина [1, с. 62]. Таким чином, дотепер інституціональний механізм, який сприяє розвитку громадянського суспільства в тих країнах, де в силу об'єктивних причин дане соціальне явище тривалий час залишалось невідомим, не створений. Вважаємо, що розуміння шляхів вирішення цієї проблеми можливо через розкриття суті таких конституційних цінностей, які сприяють формуванню в постсоціалістичних країнах філософії громадянської єдності навколо ідей автономії особи та її свідомого обмеження, плюралізму поглядів і толерантності відносин.

Однією із головних ідей, які відображають концепцію розвитку суспільства, є принципи ставлення соціуму до релігії. Ще у ХІХ ст. французький політичний діяч А. де Токвіль переконливо стверджував, що в демократичному суспільстві, зокрема в США, релігія є першим політичним інститутом, здатним як зміцнити республіканський устрій, так і значно полегшити життя вільного суспільства [14, с. 220–228]. Тому ліберально-демократична модель конституціоналізму передбачає, з одного боку, релігійну автономність у приватній сфері, а з другого – зміну форми реалізації цієї індивідуальної свободи заради пристосування до потреб суспільства. Ось чому конституційний розвиток будь-якої держави спирається на нормативне розуміння релігійної проблеми, що стає результатом основоположного конституційного вибору [20]. Науковці виділяють три моделі конституційного вибору, які можливі в демократичному сус-

пільстві та засновані на розумінні необхідності існування так званого «конституційного атеїзму». Перший тип конституційного вибору полягає в безапеляційному проголошенні в Конституції світського характеру держави, який створює певний статус-кво у відносинах церкви та соціуму. Друга модель властива конституціям країн, де виділено положення щодо відокремлення церкви від держави. Третій варіант є результатом соціальної угоди – де-факто конституційний атеїзм, який, незважаючи на конституційне визнання державою церкви, передбачає перевагу світських законодавчих заходів [19, р. 2404–2407].

Значення конституційного атеїзму для підтримки реально діючої системи конституційного правління важко оцінити, адже в цій конституційній цінності втілені механізми, які дозволяють створити таку державну політику, що витримає плин часу. До тих пір поки релігія черпає свою силу в почуттях, інстинктах і пристрастях, які відроджуються без змін в усі історичні епохи, вона може не боятися часу. Якщо ж релігія пов'язана з недовговічною владою, вона стає майже такою ж вразливою, як і всі земні сили, і часто гине разом із минушими пристрастями, на котрі вона спирається [14, с. 226–227]. Цю думку розвиває А. Шайо, висуваючи такі тези. По-перше, конституційний атеїзм являє собою можливість, яка створює преференційний режим для розвитку інших цінностей конституціоналізму, оскільки розділяє духовну та світську владу, чим запобігає деспотичній концентрації влади в одних руках та утворює союз духовного та світського контролю за тиранією. По-друге, він є каталізатором соціальних конфліктів, бо декларує державну неупередженість, яка нейтралізує публічну владу. По-третє, є принципом, який пропонує людині підтвердити власну індивідуальність через свободу думки. По-четверте, виступає нормативним наслідком визнання народного суверенітету та, по-п'яте, забезпечує для всіх свободу вибору та рівність прав незалежно від ставлення до релігії [19, р. 2405–2406].

Ураховуючи це, особливого значення набуває вивчення конституційних засад регламентації релігійного питання саме в тих країнах, де було встановлено формальне гарантування свободи совісті (Конституція СРСР 1977 р. (ст. 52), Основний

Закон НДР 1971 р. (ст. 53), Конституція Югославії 1974 р. (ст. 174) та ін.). Водночас у соціалістичних країнах більше ніж півстоліття пропагувалися такі засади виховання та освіти, як ґрунтування на досягненнях сучасної науки і, зокрема, марксизму; обов'язок батьків і суспільства виховувати молодь у дусі комунізму тощо. Більш того, політична міфотворчість, створена комуністичною партією, витіснила релігію та створила нову квазірелігію – марксистсько-ленінську, яка розчавила право [9, с. 118–119]. Отже, комуністична партія відіграла роль, яка в ліберальному суспільстві належить релігії. Разом з тим проголошення в постсоціалістичних Основних Законах держави світською та скасування відповідних ідеологізованих конституційних положень посилило ефект, так би мовити, «незайнятого простору», який намагаються зайняти різні зацікавлені сили [19, р. 2403].

Розгляд питання заповнення утвореного світоглядного вакууму варто розпочати з польського досвіду інституціоналізації відносин держава – церква – суспільство, який вважають винятком з правил так званої «радянської» практики управління політичним процесом. За оцінкою науковців, у Республіці Польща в соціалістичний період Католицька церква залишалася єдиним національним інститутом, який встояв перед комуністичним режимом та зберіг автономну роль у суспільному житті, оскільки церква позиціонувала себе як «хранителька етичної сили, духовної субстанції та єдності народу» [18, р. 1242]. Зважаючи на передконституційне існування Католицької церкви, у Польщі визначення взаємин держави, церкви і людини в системі конституційних цінностей займає суттєве місце.

Так, Конституція Республіки Польща 1997 р. (статті 25 і 53) містить низку концептуальних засад розвитку відносин держави, церкви і людини. Це: (а) принцип гарантування кожному свободи совісті та релігії; (б) принцип рівноправності усіх церков і конфесій у суспільстві; (в) принцип взаємозалежності держави і церкви, поваги до автономії віросповідних союзів та їх взаємодії задля суспільного та індивідуального блага; (г) регулювання відносин між Республікою Польща і Католицьким костьолом на основі міжнародного договору, укладеного

з Апостольським Престолом, та відносин між Республікою Польща й іншими церквами та віросповідними союзами на основі законів [17].

На сучасному етапі у Польщі діють закони, які розвивають вказані конституційні положення. Зокрема, це закони «Про відносини держави та Римо-Католицької церкви», «Про гарантії свободи совісті та сповідання», «Про соціальне забезпечення духовенства». Базою для їх розробки став Конкордат, підписаний у липні 1993 р. Урядом Польщі та Ватиканом. Конкордат являє собою договір про співробітництво, в якому акцентується на рівноправності партнерів і підкреслюється, що, незважаючи на формальне визнання державою церкви, остання має нормативне незалежне існування [5, с. 32]. Важливою обставиною є те, що на постсоціалістичному просторі укладання між державою і церквою конкордатів – досить рідке явище, оскільки з точки зору реалізації принципу народного суверенітету дана угода є сумнівною, бо порушує засади нейтралітету, створюючи для Католицької церкви привілейоване становище. Разом з тим, на переконання науковців, конституційна система припускає пільгове становище для тих релігій, історичне значення яких визнане суспільством [19, р. 2402].

Викликає інтерес і модель формулювання ставлення до релігії як конституційної цінності ще в одній постсоціалістичній країні – Республіці Болгарія. Унікальність політичної ситуації цієї країни полягає в тому, що комуністична партія НРБ, завдяки її реорганізації в соціал-демократичну, більше 20 років одержувала місця в Народних Зборах і час від часу формувала уряд (до речі, у 2013 р. за результатами 42-х парламентських виборів знов утворила Міністерську раду). У зв'язку із цим на перший погляд достатньо двоїстою виглядає суть конституційних норм, в яких втілена концепція взаємин держави і церкви.

По-перше, виходячи з положень Основного Закону 1991 р., у Болгарії визнано конституційний атеїзм, адже проголошено: а) вільність віросповідань (ст. 13, ч. 1); б) відокремлення релігійних установ від держави (ст. 13, ч. 2); в) низку заборон, а саме використовувати релігійні спільноти й установи та релігійні переконання у політичних цілях (ст. 13, ч. 4), проти національ-

ної безпеки, громадського порядку, народного здоров'я і моралі або проти прав і свобод інших громадян (ст. 37, ч. 2), застосовувати дискримінаційні заходи на основі переконань та здійснювати примус щодо повідомлення відомостей про свої або чужі переконання (ст. 38), на підставі релігійних й інших переконань відмовлятися від виконання встановлених у Конституції та законах обов'язків (ст. 58); г) свободу совісті (ст. 37, ч. 1); д) рівність усіх віросповідань (ст. 37, ч. 1) [8].

На розвиток зазначених конституційних положень у Законі «Про віросповідання» право на свободу віросповідання встановлено як фундаментальне, абсолютне, суб'єктивне, особисте і недоторканне [6]. Зазначимо, що не всі права і свободи, визначені Конституцією, є абсолютно основними, тобто такими, які не підлягають обмеженню. Так, до абсолютно основних Конституція (ст. 57) відносить право на життя (ст. 28), право на повагу гідності (ст. 29), право на недоторканність приватного життя (privacy) (ст. 32, ч. 1), а також процесуальні гарантії прав особи, або так звані «захисні права»: кожен, хто є обвинуваченим у вчиненні злочину, має бути переданий судовій владі у визначений законом термін (ст. 31, ч. 1); ніхто не може бути примушений до визнання своєї провини або засуджений тільки на підставі власного визнання (ст. 31, ч. 2); презумпція невинуватості (ст. 31, ч. 3) [8]. Отже, віднесення свободи віросповідання до категорії абсолютно основних свідчить про стрижньовий характер цього права, який створює базу для реалізації інших фундаментальних прав, необхідних для нормальної життєдіяльності людини.

Право на свободу віросповідання в Болгарії включає право вільно формувати свої релігійні переконання, їх обирати та змінювати, вільно сповідувати свою релігію, індивідуально або колективно, публічно чи приватно, шляхом відправлення культу, навчання, практики та обрядів (ст. 2 Закону «Про віросповідання»). Оскільки всі конфесії рівні і Держава зобов'язана створити умови для вільного і безперешкодного здійснення релігії, передбачено право релігійних інституцій мати місцеві відділення відповідно до їх статутів, які реєструються в меріях муніципалітетів у режимі повідомлення протягом семи днів з дня їх заснування. У період з 2003 р. до 2008 р. в Болгарії зареєстровано 99 релігійних інституцій.

По-друге, у ст. 13 (ч. 3) встановлено, що східно-православне віросповідання є традиційною релігією в Республіці. Таке конституційне положення відображає визнання важливої ролі цієї церкви у збереженні болгарської культури. Ми солідарні з думкою німецького науковця У. Пройсса, що це конституційне положення свідчить і про бажання розробників Основного Закону використати релігію як інтегративний засіб для формування болгарської політії, подолання політичного відчуження громадян і примирення їх з новим політичним порядком [12, с. 132]. Державна політика Болгарії у релігійній сфері побудована на розумінні поліконфесійного характеру країни. У складі Міністерської ради створена Дирекція «Віросповідання», яка координує відносини з виконавчою владою, допомагає уряду в здійсненні державної політики, спрямованої на підтримку терпимості і поваги різних конфесій, перевіряє скарги громадян на порушення свободи віросповідання, слідкує за дотриманням релігійних прав і свобод у діяльності посадових осіб тощо [7]. Підкреслимо, що, незважаючи на те, що конституційний атеїзм потребує неперетинання світського та духовного, у випадку надання урядом сервісних послуг, не зумовлених релігійними критеріями, припустимо певне місце релігії в публічному житті [19, р. 2407].

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що забезпечення нормативної природи конституційного розвитку безпосередньо залежить від змісту цінностей, які відображають консолідоване бачення нації шляхів управління державою на різних історичних етапах. Надзвичайно актуальним є формування філософії розвитку соціуму для тих країн, де суспільство тривалий час було позбавлено права самостійно обирати свої ідеали. У зв'язку із цим вибір атеїзму як конституційної цінності, заснованої на повазі індивідуальної свободи особи, плюралізмі поглядів і толерантності відносин, здатний сприяти становленню засад конституціоналізму в постсоціалістичних країнах.

Список використаних джерел

1. Бобоев, А. Х. Конституционно-правовое регулирование прав, свобод и обязанностей граждан Республики Таджикистан [Текст] / А. Х. Бобоев // Вестн. РУДН. Серия «Юрид. науки». – 2009. – № 3. – С. 50–63.

2. Бондарь, Н. С. Судебный конституционализм в России в свете конституционного правосудия [Текст] / Н. С. Бондарь. – М. : Норма : ИНФРА-М, 2011. – 544 с.
3. Веніславський, Ф. Конституційний лад та суспільний ідеал: до питання про базові цінності конституційного ладу України [Текст] / Ф. Веніславський // Право України. – 2010. – № 2. – С. 120–128.
4. Витрук, Н. В. Конституция Российской Федерации как ценность и конституционные ценности: вопросы теории и практики [Текст] / Н. В. Витрук // Конституция Российской Федерации: доктрина и практика : материалы науч.-практ. конф., посвящ. 15-летию Конституции РФ и 60-летию Всеобщей декларации прав человека, Санкт-Петербург, 13–14 нояб. 2008 г. – М. : Норма, 2009. – С. 266–277.
5. Закоморна, К. О. Конституційне гарантування свободи совісті як важлива складова розвитку духовно-культурних відносин в пост-соціалістичних країнах [Текст] / К. О. Закоморна // Правове регулювання релігійного життя: історія, сучасність, перспективи : матеріали III міжнар. «круглого столу», Харків, 16 груд. 2010 р. / наук. ред. О. М. Юркевич. – Х. : Вид-во «ФОРМ» Корецька Л. О., 2010. – С. 30–33.
6. Закон за вероизповеданията [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://lex.bg/laws/ldoc/2135462355>.
7. Конституцията гарантира свобода на вероизповедание [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.state.gov/documents/.../132819.pdf.
8. Конституция на Република България [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.parliament.bg/bg/const>.
9. Лукашева, Е. А. Человек, право, цивилизации: нормативно-ценностное измерение [Текст] / Е. А. Лукашева. – М. : Норма, 2009. – 384 с.
10. Медушевский, А. Н. Сравнительное конституционное право и политические институты [Текст] : курс лекций / А. Н. Медушевский. – М. : ГУ ВШЭ, 2002. – 512 с.
11. Очерки идеологии постсоветского конституционализма [Текст] : сб. науч. тр. / под ред. М. А. Краснова и Ю. Г. Барабаша. – Харьков : Право, 2013. – 240 с.
12. Пройсс, У. Модели конституционного развития и перемены в Восточной Европе [Текст] / У. Пройсс // Полис. – 1996. – № 4. – С. 125–136.
13. Саква, Р. Сравнительный анализ изменений политических режимов стран постсоветской Евразии [Текст] / Р. Саква // Сравнит. конституц. обозрение. – 2006. – № 4 (57). – С. 117–127.
14. Токвиль, А. де. Демократия в Америке [Текст] : пер. с фр. / Алексис де Токвиль ; предисл. Гарольда Дж. Ласки. – М. : Прогресс, 1992. – 554 с.
15. Хессе, К. Основы конституционного права ФРГ [Текст] / К. Хессе ; пер. с нем. Н. А. Сидорова. – М. : Юрид. лит., 1981. – 368 с.

16. Greenstone, J. D. The Lincoln Persuasion: Remaking American Liberalism [Текст] / J. D. Greenstone. – Princeton : Princeton University Press, 1993. – 356 p.
17. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej [Электронный ресурс]. – Режим доступа: isap.sejm.gov.pl/.
18. Mills, J. Whither communism: a comparative perspective on constitutionalism in a postsocialist Cuba [Текст] / J. Mills, D. R. Kosloski // The Geo. Wash. Int'l L. Rev. – 2009. – Vol. 40. – P. 1219–1270.
19. Sajó, A. Constitutionalism and secularism: the need for public reason [Электронный ресурс] / A. Sajó // Cardozo Law Review. – 2009. – Vol. 30. – P. 2401–2429. – Режим доступа: <http://www.cardozo.yu.edu/>.
20. Thomas, G. What is Constitutional Development? [Электронный ресурс] / G. Thomas // Paper presented at the annual meeting of the APSA 2008 Annual Meeting, Hynes Convention Centre, Boston, Massachusetts, Aug 28, 2008. – Режим доступа: http://www.allacademic.com/meta/p279549_index.html.

Стаття надійшла 10 березня 2014 р.

Е. А. Закоморная

О некоторых особенностях ценностной составляющей конституционного развития постсоциалистических стран

Обосновано влияние конституционных ценностей на нормативную природу конституционного развития постсоциалистических стран. Освещено состояние проблем, с которыми сталкиваются посткоммунистические республики в ходе «деидеологизации» конституционного материала, и предложены возможные пути их решения. Доказано действенность конституционного атеизма как институционального механизма, способствующего развитию гражданского общества и становлению системы конституционного правления.

Ключевые слова: конституция, конституционализм, конституционный атеизм, конституционное развитие, конституционные ценности, посткоммунистические республики, постсоциалистические страны.

К. О. Zakomorna

About some peculiarities of the value component of the constitutional development of Post-Socialist countries

The purpose of the article is to cover the value component of the constitutional development of Post-Socialist countries.

Numerous national and foreign scientific works clearly demonstrate that normative nature of the constitutional development is reflected in constitutional values which define the strategy of functioning of institutions and content of the constitutional culture. In this regard, at the stage of the constitutional reform the study of the specific of the transformation of the constitutional regulation of objects, which are recognized in Post-Communist societies as main social models, is of particular relevance. Furthermore, nowadays there are not complex researches of constitutional values, that facilitate the formation in Post-Socialist countries of the philosophy of the social cohesion around the ideas of the autonomy of the person, of the pluralism of views and the tolerance of relations. In this connection, constitutional legislation of Ukraine and other Post-Socialist countries of Europe, which establishes principles of relations of the church and state is analyzed, the problems, which arise in Post-Communist republics during the «deideologization» of the social life are investigated and possible ways of solving these problems are proposed.

It should be mentioned in the article that the constitutional secularism is the result of the constitutional choice of any democratic state. On the basis of studying of constitutional legislation of foreign countries the author explains, that the constitutional secularism is the effective institutional mechanism which facilitates the development of the civil society in countries where by virtue of the objective reasons this social phenomenon for a long time remained unknown. The argument that the constitutional secularism aimed at the separation of the spiritual and the public power, prevents the concentration of powers in the hands of one person and forms the union of the spiritual and the public control over tyranny is justified.

The rules of the Constitution of the USSR (1977), the Basic Law of the GDR (1971), the Constitution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (1974), the Constitution of the Republic of Poland (1997), the Constitution of the Republic of Bulgaria (1991) and the articles of the Law of the Republic of Poland and Law of the Republic of Bulgaria, which regulates the peculiarities of relations between the state, the church and the person («The relationship between the State and the Catholic Church», «The Guarantees of the freedom of the conscience and the confession», «The religion») are analyzed in this article.

The results of this work are following: firstly, the conclusion that providing of the normative nature of the constitutional development directly depends on the content of values which reflect the consolidated view of ways of state management at different historical stages. Secondly, the thesis that the choice of the atheism

as constitutional value based on the respect of individual freedoms, the pluralism of views and the tolerance of relations facilitates the establishment of principles of the constitutionalism in Post-Socialist countries.

Keywords: *the constitution, the constitutionalism, the constitutional development, the constitutional secularism, constitutional values, Post-Communist republics, Post-Socialist countries.*